

Людмила Павленко

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка

Євсекція відділу агітації та пропаганди

Чернігівського окружного КП(б)У: рік 1925

(За матеріалами Державного архіву Чернігівської області)

У Державному архіві Чернігівської області зберігається фонд Чернігівського окружного комітету КП(б)У, матеріали якого містять документи єврейської секції відділу агітації та пропаганди. Їхню цінність важко переоцінити, оскільки вони допомагають реконструювати непросте життя єврейського населення в Чернігівському окрузі за доби реалізації державної політики «коренізації», яку у вітчизняній історіографії часто характеризують як своєрідний «національний ренесанс» і, водночас, як період агресивного наступу радянської влади на традиційний життєвий устрій єврейського народу.

Після квітневого XII з'їзду партії 1923 р., коли більшовики проголосили бажання і готовність залучити усі національності країни до «радянського будівництва і невпинного поступу до соціалізму», пообіцявши сприяти захисту їхніх інтересів у всіх сферах державного розвитку, постала нагальна потреба у створенні відповідних органів на місцях, які мали стати провідниками центральної лінії партії у національному питанні. Усі існуючі до того органи та установи, що опікувалися роботою серед нацменнаселення, не змогли повністю впоратися із поставленими завданнями. 19 березня 1924 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про Відділ нацмен при НКВС», згідно з якою замість відділу нацмен створювалася комісія у справах національних меншин при ВУЦВК. 27 березня того ж року спеціальна нарада затвердила проект положення «Про комісію у справах національних меншин при ВУЦВК та її місцеві органи (бюро) при губернських та окружних виконкомах» [10, с. 130, 140]. Місцевий апарат комісії формувався з

губернських та окружних бюро нацмен, що створювалися при президіях відповідних виконкомів. При них могли запроваджувати посади уповноважених для роботи в районах компактного поселення національних меншин [8]. Протягом 1924 р. було організовано Головбюро евсекцій при ЦК КП(б)У та підпорядковану йому мережу евсекцій при губкомах, а згодом окружкомах КП(б)У, евсекції при ЦК ЛКСМУ та інститут інструкторів в округах, евсекції у профспілкових структурах та кооперативних об'єднаннях, Комітет по земельному облаштуванню єврейських трудящих – державний орган, який координував роботу різних відомств по переселенню євреїв на землю, та його місцеві філії – товариства (ТЗЕТ) [9]. Але цей процес проходив повільно, зі значними складнощами і перепонами. Для організації продуктивної роботи серед єврейського населення України знадобилося багато часу і зусиль, подекуди формування владної вертикалі по роботі серед нацменшин, зокрема і єврейської, тривало до 1927 р. [6, с. 50, 53].

В цьому контексті не була виключенням і Чернігівська губернія. Новостворена евсекція відділу агітації та пропаганди Чернігівського губкому фактично почала свою роботу тільки з серпня 1924 р. На губнараді евсекції її голова т. Беленький констатував, що «до 1925 р. євробота в Чернігові регулярно не проводилась. Вона полягала у періодичній роботі по кампаніях... Зв'язок з округами та призначення зав. евсекціями почалося ще пізніше. До цього часу серйозного ставлення до євроботи у губкомі не помічається, а трапляються випадки абсолютного нерозуміння та зневажання роботи з боку декотрих наших відповідальних партпрацівників» [3, арк. 56]. Цілком очевидно, що жодного результату така робота не дала, про що йдеться у документі початку 1925 р. «З питання про роботу серед нацменшин»: «На Чернігівщині роботі серед нацменшин приділяється надто незначна увага. До цього часу є округи, яким не виділили уповноважених з євроботи або призначені товариші, незнайомі з побутовим життям даної нацменшини. Значну частину населення Чернігівщини складають євреї, які знаходяться компактними масами в окружних містах та деяких районах,

всього до 50 000 чол. дорослого населення. Трудящі маси знаходяться поза партійним впливом, серед них панує клерикально-сіоністська ідеологія. Існуючі євсекції також погано зрозуміли свої завдання та обов'язки, працюючи часто відірвано від Окрпарткомів» [2, арк. 7]. Такий незадовільний стан роботи зазвичай пояснювали просто: «Євробота нова, директив з центру практично немає» [3, арк. 58].

Проте маємо зазначити, що чернігівські партпрацівники вже на середину 1925 р. цілком усвідомили важливість вирішення питання про роботу серед єврейського населення з огляду на опрацьовану статистику по національному складу округів Чернігівщини, соціальну та ментальну специфіку місцевого єврейства та серйозне ставлення центральних органів влади до результатів такої роботи, що мало бути адекватно відзеркалено у регулярних звітах відповідальних партійних підрозділів та осіб. Євсекція Чернігівського округу, створена майже одночасно з губернською, почала реальну роботу фактично з літа 1925 р. Очолив її голова губєвсекції т. Беленький, а після його від'їзду у серпні 1925 р. на постійне проживання до Одеси – т. Бітлер [3, арк. 67]. Після початку адміністративно-територіальної реформи з ліквідацією губерній усі функції по євроботі на Чернігівщині були перекладені на окружні євсекції, в тому числі і Чернігівського округу. Саме їм довелося підводити підсумки обстеження районів, міст, містечок, селищ та сіл, плануючи роботу серед єврейського населення.

Особлива увага була приділена єврейським містечкам, які на 1925 р. значною мірою занепали і потребували особливої державної турботи для їхнього оздоровлення та активізації економічної діяльності. Із цим завданням не вдалося впоратися губєвсекції, яка навіть проголошувала своїм основним гаслом: «Обличчям до містечка!» На своїй першій губнаradі 10 лютого 1925 р. голова Беленький відзначав, що це гасло так і «не виконане і обмежилося лише циркулярами» [3, арк. 56 зв.].

Згідно з «Положенням про інститут Уповноважених по євроботі у містечках та їх функції» для роботи серед євтрудящих у містечках та дрібних

містах, де немає штатів для працівників євсекції, виділялися уповноважені по євроботі, які працювали «у порядку партнавантаження» при райкомах або партосередках, мали бути обов'язково членами чи кандидатами в партію або, на крайній випадок, членами ЛКСМУ. Їм призначалася зарплата. Уповноважені повинні були проводити ідеологічну роботу єврейською мовою серед молоді, дітей, виробників, кустарів, у сільбудах, школах, серед жінок, вчителів. Також вони були зобов'язані проводити усі кампанії, організовувати гуртки, поширювати газети та літературу, «сприяти залученню євтрудящих у радянське життя та будівництво, громадські організації» [3, арк. 103].

Але в Чернігівському окрузі робота по призначенню уповноважених не була задовільною. У звіті євсекції агітпропу Чернігівського окружного за серпень-вересень 1925 р. зазначалося: «Уповноважені по євроботі до останнього часу і в деяких місцях не відповідають своєму призначенню. У Березному та Острі немає євреїв-партійців, якщо є – то непристосовані до такої роботи. Вони не володіють єврейською мовою і так перевантажені роботою, що євроботі жодної уваги не приділяють. Уповноважені по євроботі були виділені лише тільки тому, що вони євреї і кращих за них не виявилось. Вони їдуть – з Березного – до Київської партшколи, з Остра – до Чернігівської радпартшколи. Вдалося створити тільки у Сновську (з 1935 р. м. Щорс) та Городні при Райпарткомах Комісії по євроботі, зокрема у Сновську виділене 1 штатне місце» [3, арк. 90].

До перепису населення 1926 р. не було точних даних про національний склад округів, відповідно першочерговим завданням для місцевих нацменбюро та євсекцій було збирання інформації з цього питання. Необхідно було з'ясувати, яка реальна етнічна ситуація в округах, з ким доведеться працювати і наскільки потужними мають бути зусилля. Чернігівський округ мав населені пункти зі значною кількістю єврейського населення. У самому Чернігові з 37 300 ч. населення було 12 500 євреїв, що складало 34,2 %, в той час як українці склали 30,5 %, а росіяни – 33,2 %.

Можна говорити про те, що євреї були національною більшістю, а не меншиною у губернському місті. У Сновську з 7 850 мешканців 3 450 були єврейської національності (44 %), у Городні з 6 100 ч. – 2 100 євр. (34 %), в Острі з 7 200 ч. – 1 900 євр. (27 %), у Березному з 9 850 ч. – 1 000 євр. (10 %), у Добрянці з 5 100 ч. – 500 євр. (10 %). Всього євреїв по Чернігівському округу (15 р-нах) нараховувалося 21 450 ч. (майже половина всіх євреїв губернії), що складало 4 % від загальної чисельності населення округу. В середньому по містах, де жила значна кількість євреїв, їхній відсоток складав не менше 25 % [3, арк. 1, 1 зв., 88, 92]. Проведений статистичний аналіз доводив, що робота серед євреїв є пріоритетною для всіх державних і партійних працівників, задіяних у нацменівській роботі по Чернігівському округу.

Соціальний склад євреїв округу також створював безліч проблем на шляху до залучення їх до радянського будівництва. Лише незначна частина євреїв Чернігівського округу займалася виробничою працею. Це представники єврейського пролетаріату – працівники заводів, фабрик та підприємств по наданню послуг, а також селяни, які працювали на землі до встановлення радянської влади або почали створювати сільськогосподарські комуні в ході переселенської кампанії середини 1920-х рр.

Єврейське ж населення, яке не займалося виробничою працею, умовно поділялося на дві категорії: торговці та люди без певних занять. Євреї першої категорії «після громадянської війни, в умовах НЕПу, змогли пристосуватися і поки не думають, що буде через декілька років». Євреї другої категорії «остаточно вибилося з колії і не бачить іншого виходу зі свого теперішнього становища, крім того, щоб перейти до продуктивної праці, що не завжди можливо, оскільки кожна родина, яка бажає перейти до землеробства, повинна мати 300 руб. власних грошей. Поки що ця бідняцька частина населення проживає, хто як може. Багато з них отримують допомогу від родичів з Америки, дехто живе тим, що місцеві родичі їм дають, дехто розпродас свої останні речі, щоб зібрати потрібну суму і переселитися до

іншого округу для обробки землі. Бувають випадки, коли деякі сім'ї, не маючи можливості тут жити, не можуть зібрати 300 руб. для переселення, рушають до Палестини на кошти сіоністської організації (випадки в Березному). Особливо важке становище молоді, що належить до цієї частини населення» [3, арк. 88 зв.].

Щодо євреїв, зайнятих у промисловому виробництві, партія мала чіткий план, який передбачав втягнення у цю галузь економіки якомога більше представників єврейської національності та встановлення над ними максимального економічного та ідеологічного контролю. Для цього єврейський пролетаріат був залучений до профспілкових організацій. Резолюція Всесоюзної наради Євсекцій РКП (б) по доповідях ЦБ євсекцій при ЦК РКП (б) від 4 квітня 1924 р. чітко задекларувала, що «основною базою [євроботи серед єврейських робітників – П. Л.] мають бути профспілки» [2, арк. 1 зв.].

Всього євреїв – членів профспілок в Чернігівському окрузі нараховувалось 2 250 ч., у Сновську – 255 ч., у Городні – 92 ч., в Острі – 50 ч., у Березному – 12 ч. В Чернігові кількість членів профспілок серед єврейських робітників складала 1595 ч., а це було 24 % від усіх учасників профспілкового руху округу. Найбільша кількість євреїв була зафіксована у профспілці «швейників» – 88 % та «кожевників» – 61 %, у транспортників та харчовиків – лише 35-36 %. Члени профспілок, сплачуючи членські внески, отримували пільги по комунальних платежах та медичному обслуговуванню [3, арк. 88, 92].

Не менш важливим завданням, поставленим перед євсекціями округкомів, була робота по збільшенню кількості євреїв-землеробів. Очолило цю роботу в Чернігівському окрузі місцеве ТЗЕТ. За статутом товариство «мало на меті сприяти переходу трудящих євреїв СРСР на сільськогосподарську працю, а також зміцненню трудового землеробства серед них, не переслідуючи при цьому мети отримання прибутку для членів товариства» [2, арк. 9]. На початок літа 1925 р. було зареєстровано 170 членів

місцевого ТЗЕТу. У Правлінні більшість членів були партійцями, але серед рядових членів – усі безпартійні. Їхня активність у звітних документах оцінювалася як слабка [3, арк. 69, 87 зв., 89, 92].

Євсекція, співпрацюючи із ТЗЕТом, займалися процесом переселення єврейських родин на виділені державою землі. Була проведена широка кампанія по залученню декласованої частини євнаселення до землеробства шляхом «спецвіїздів окремих товаришів у райони», організовані мітинги в Чернігові та на місцях, надруковані листівки єврейською мовою. Використовувалась також робота «ходаків» або «ходацька кампанія». Була проведена кампанія серед єврейського населення Чернігівського округу у зв'язку з єврейським Конгресом у Філадельфії «проти спроб сіоністів та єврейського духівництва в Америці зірвати переселенську роботу трудящих євреїв у СРСР». Влаштували 2 мітинги євнаселення (члени профспілок, Союзу кустарів та переселенці), на яких були прийняті звернення до Чернігівського земляцтва Америки про спроби сіоністів в Америці зірвати кампанію по збиранню грошей для переселенської роботи в СРСР. Ці звернення «були доручені товарищу-партійцю, підписані євреями з різних верств населення і були відправлені до Нью-Йорку у Філадельфію особам, що належали до Чернігівського земляцтва». Коли планували мітинг, то подбали, щоб було зібрано якомога більше підписів і щоб тексти двох звернень відрізнялися один від одного за формою та стилем. Хотіли також, щоб євреї особисто звернулися до родичів в Америці зі вказівкою підтримати євколонізацію в СРСР [3, арк. 87 зв., 92, 92 зв.].

Але реєстрація бажаючих переселитися йшла мляво. У 1924 р. зареєструвалося 272 родини, у 1925 р. – 102 родини (583 душі). З Чернігівського округу почали відселяти до Херсонського округу. В результаті за 1925 р. з єврейських родин Чернігова було створено товариства «Мережин», «Чемериський», «Червоний пахар» у Херсонському окрузі та «Нове життя» у Кривому Розі, а також «Бафрайт арбет» з переселенців з Березного та «Арбайт» з переселенців зі Сновську у Херсонському окрузі [4,

арк. 128]. Проте більшість колоністів не мала сільськогосподарського досвіду і знань, належне навчання так і не було організоване, більшість переселенців не бажала працювати в полі чи стайні, а хотіла займатися звичними справами – кустарними промислами та торгівлею. Тому справи у новостворених товариствах та комунах одразу пішли погано. Побут був неналагодженим, не вистачало власних коштів для закупівлі машин, реманенту, насіння тощо [7, с. 87–93; 1, арк. 42 зв.–44]. Система кредитування не працювала належним чином. Чернігівський відділ ТЗЕТ намагався виправити ситуацію. Він отримав від Чернігівського відділення сільбанку позику у 2000 руб., частина яких була розподілена серед деяких колективів «взаємоподібно». Одному колективу дали 300 руб. на обладнання кустарно-шкіряного виробництва у Херсоні, аби вони могли прожити до нового врожаю. Ще 300 руб. дали колективу, частина якого ще знаходилася на Чернігівщині, і який брав 14 десятин землі в оренду для обробки власними силами. Намагалися поповнювати кошти ОЗЕТу шляхом влаштування вистав, підписних листів тощо, проте цих зусиль виявилось недостатньо. Великою помилкою стало невдале комплектування колективів, без урахування майнової рівності між її членами. До того ж погодні умови виявилися несприятливими. В результаті перший врожай був вкрай поганим, і популярність переселення стрімко впала. Більша частина переселенців повернулася додому зимувати [3, арк. 89].

Аналізуючи причини дискредитації переселенської кампанії у 1925 р., партпрацівники вказували також на послаблення в контексті НЕПу адміністративного тиску на приватну торгівлю. Ця обставина сприяла тому, «щоб виникли ілюзії у більшій частині євнаселення про можливість уникнути переходу до виробничої праці та продовжувати свої колишні заняття». Це ілюструвалося наступними даними: «Якщо 4 місяці назад у Городні євторговців, зареєстрованих у Ринкомі, нараховувалося 74, то на грудень їх було вже 97. Відповідно у Березному кількість збільшилася з 50 до 82 торговців» [3, арк. 92].

У серпні 1925 р. євсекція попереджала про небезпеку, що ТЗЕТ «або зовсім завмре, або потрапить до рук небажаного для них елементу» [3, арк. 69].

Набагато важче було контролювати єврейське населення, яке заробляло на хліб кустарними промислами. У Чернігівському окрузі організованих та неорганізованих кустарів-євреїв нараховувалося 1 100 ч. Щоб мати вплив на цю частину населення, було створено Союз кустарів та ремісників, мета якого за Резолюцією Всесоюзної наради Євсекцій РКП (б) по докладам ЦБ євсекцій при ЦК РКП (б) від 4 квітня 1924 р. була чітко визначена: «У містечках перетворити кустарів на опору Радянської влади» [2, арк. 2]. Підрозділи Союзу у Чернігівському окрузі існували в усіх пунктах і до липня 1925 р. об'єднали 105 ч. (55 євреїв та 50 українців і росіян). Головою Союзу до серпня 1925 р. був т. Беленький. «Союз створювався зі жменьки більш свідомих товаришів і виріс у Союз – 500 ч.». До осені 1925 р. Союз залучив 50-60 % усіх кустарів та ремісників округу: у Березному – 90 ч. (по липень 1925 р.), але фактично сплачували внески 30-40 ч. (декілька тисяч кустарів було не охоплено), 63 ч. – з них 49 євреїв (по жовтень 1925 р.); у Сновську – 112 ч. (76 євр.), у Городні – 78 ч. (48 євр.), в Острі – 60 ч. (43 євр.), у Добрянці – 40 ч. В середньому союзи на 70–75 % склалися з євреїв (дані до жовтня 1925 р.). Охоплено було в основному тільки міських та містечкових кустарів, характер виробництва яких був пристосований до обслуговування міст і містечок, виключення – 4-5 % ковалів, які обслуговували прилеглі села [3, арк. 61 зв., 87].

Усі члени Союзу були розбиті на цехи, при кожному цеху зформована Комісія. Була створена каса взаємодопомоги (КВД), яка надавала лікарську допомогу. Ідея КВД визріла у ремісничо-позико-ощадному т-ві, і вдалося зібрати 160 руб. Каса запросила кращих лікарів міста і «одразу стала популярною». Кошторис на травень-липень 1925 р. склав 696 руб. 50 коп. Розроблявся план створення аптеки та Фонду у розмірі 20 % надходжень до

КВД для видачі без повернення позик та 5 % запасного капіталу. Внесок було визначено у 60 коп. [3, арк. 62, 87 зв.].

Союзом кустарів та ремісників надавалась юридична допомога, зокрема захист у суді. Проводилася «читка» єврейських газет та журналів, організовувались агітаційні збори серед кустарів та членів профспілок, мітинг єврейською, російською та українською мовами, у якому взяли участь біля 600 ч. При Союзі протягом 1925 р. було створено лікпункт (лікнеп), позико-ощадне т-во, газетний гурток, бібліотека, проводилася передплата на євгазети, випускалася власна стінгазета. Серед членів Союзу 100 ч. входили до громадської організації МОДР, 300 ч. – до «Друзів дітей». Була почата робота серед дружин кустарів: обрані делегатки, створено 2 політгуртки та гурток газетний. Союзу дали 20 міст у Губнарзасідателі, місця для 6 делегатів на губз'їзд. Проводились регулярні збори, присвячені питанням реорганізації Союзу, 1 травня, Болгарським, Китайським та Марокканським подіям, касі взаємодопомоги, євпартпресі, пільгам для кустарів та учнівству, місячнику ремонту Червоної Казарми. Пільги кустарів полягали у безкоштовному лікуванні у радлікарні, зменшенні комунальних платежів у «жилконторах» та користуванні бібліотеками [3, арк. 62, 62 зв., 87, 87 зв., 93 зв.].

Проте попри всі зусилля євсекції та Правління Союзу кустарів ставлення суспільства та деяких партпрацівників до кустарів було вкрай негативним. Їх вважали експлуататорами, спекулянтами, одноосібниками і т. п. Траплялися різні випадки неповаги та ігнорування прав цієї категорії трударів. Наприклад, у Березному одного кустаря за невчасно сплачений штраф закрили у підвалі з бандитами. Іноді у подібних ситуаціях описували реманент [3, арк. 73, 89].

Але необхідно відзначити, що саме ця категорія єврейського населення Чернігівського округу була найбільше охоплена увагою євсекції, що навіть викликало серйозне занепокоєння її членів та острах перед конкуренцією із Союзом кустарів та ремісників: «Помічається надто велике захоплення

роботою серед кустарів. Тут би потрібно бути обережнішими, щоб вони нас не утилізували» [3, арк. 67 зв.].

Для успішного впровадження національної політики партії з урахуванням значного відсотку єврейського населення Чернігівського округу почалася активна «євреїзація державних органів». Протягом 1925 р. створювалися в усіх містах з нацменом міські та містечкові Ради. В окружній та районних виборчих комісіях вводилися уповноважені по нацменроботі з вирішальним голосом (у Чернігові цю посаду обійняв т. Зейтблат). Ради створювали в першу чергу у Сновську, Городні, Острі, Березному [3, арк. 92 зв.].

У листопаді 1925 р. була створена євсудкамера. 21 листопада (у суботу) о 5 вечора її урочисто відкрили у Міжсоюзному клубі. В Чернігові було призначено суддю Оліярш для обслуговування єврейського населення. Заважала роботі відсутність юридичної літератури єврейською мовою та зв'язків із відомствами. Тому навантаження камери було неповним. Упродовж одного місяця від початку роботи було розглянуто тільки 16 справ. Але констатувалося поживавлення інтересу до цього нововведення з боку євнаселення [3, арк. 70, 92 зв.].

На 1925 р. перед місцевими державними та партійними органами, на яких було покладено проведення кампанії «коренізації», постала велика проблема – нестача членів КП(б)У для успішного вирішення кадрового питання. Усі посади у профспілках, Союзі кустарів, Міськраді, районних радах тощо за настановами з центру бажано було заміщувати партійцями, або щонайменше кандидатами в партію. Це наочно ілюструє «Резолюція Всесоюзної наради Євсекцій РКП (б) по доповідях ЦБ євсекцій при ЦК РКП (б)» від 4 квітня 1924 р.: «Нарада вважає за потрібне посилити залучення євробітників від верстату в партію» [2, арк. 1]. Саме тому часто одна людина поєднувала виконання різних посадових обов'язків, що перевантажувало і не дозволяло максимально продуктивно працювати.

У мережі партшкіл в Чернігівському окрузі не було євшколи. Тільки наприкінці 1925 р. була відкрита євшкола для 15 курсантів з євмовою викладання. До цього майбутніх курсантів відправляли до Києва (6 чоловік від округу). Циркуляр № 176 «Про набір до нацвідділення при радпартшколах на 1925-26 н. р.» дає вичерпну інформацію про умови вступу та навчання у подібних «кузнях парткадрів». Існували відділи євпартшкіл двох ступенів. У Києві працював тільки відділ II ступеня із 2-річним терміном навчання. Встановлювалися квоти за партійним та соціальним критерієм: членів партії мало бути 85 %, членів ЛКСМУ – 15 %, робітників – 90 %, селян – 10 %. При вступі вимагалася «загальна грамотність та політична підготовка в обсязі курсу радпартшколи». За віком курсанти мали бути не молодшими за 20 років, а до того ж «не хворі на заразні хвороби та туберкульоз» [3, арк. 3, 3 зв., 91].

Також відправляли навчатися до Комуністичного університету нацменшин Заходу, робота якого у 1925-26 н. р. визначалася відповідним Циркуляром ЦК РКП(б) [5]. Проте «разверстка» для Чернігівщини була дуже скромною: «Євсектор по Чернігівському губкому – 1 чол.» [3, арк. 4].

Оскільки в окрузі євреїв-партійців було обмаль, крім того всі вони були задіяні на відповідальних посадах, відпускати їх на навчання часто вважали «кадровим марнотратством». Так, коли того ж 1925 р. підвищити свою кваліфікацію виявив бажання т. Луховицький, йому було відмовлено з поясненням, що він єдиний партієць у Союзі кустарів [3, арк. 67].

Таким чином, 1925 р. виявився поворотним у впровадженні державної політики «коренізації» серед єврейського населення на Чернігівщині. В цьому році почалося переосмислення важливості залучення місцевого єврейства до радянського будівництва та основних завдань державних та партійних органів влади. В результаті на середину 1925 р. почала активно функціонувати євсекція агітпропу Чернігівського окружного КП(б)У, яка встановила зв'язок з усіма організаціями та установами, що контролювали суспільно-політичну та соціально-економічну діяльність єврейського

населення округу, почала конструктивно вирішувати кадрову політику. Але цим не обмежилася діяльність євсекції. Розпочалася боротьба за єврейську молодь через мережу новостворених національних дитсадочків, шкіл, училищ, технікумів та вищих навчальних закладів, громадських організацій, в тому числі жовтенят, юних лєнінцїв (піонерів), комсомольцїв (ЛКСМУ) тощо. Була започаткована «культурна революція» в єврейському середовищі шляхом гурткової роботи, відкриття бібліотек, боротьби проти «релігійних забобонів» та «сіоністських настроїв». Проте ці напрямки діяльності євсекції агітпропу Чернігівського окружного КП(б)У заслуговують на окрему наукову розвідку.

Джерела та література:

1. Державний архів Одеської області, ф.Р-7, оп. 1, спр. 1515, 160 арк.
2. Державний архів Чернігівської області, ф. П-10, оп. 1, спр. 117, 15 арк.
3. Державний архів Чернігівської області, ф. П-10, оп. 1, спр. 241. – 152 арк.
4. Державний архів Чернігівської області, ф. П-10, Оп. 1, спр. 483, 159 арк.
5. О приеме в Коммунистический университет нацменьшинств Запада в 1925-26 учебном году. Циркуляр ЦК РКП (б) // Правда. – 1925. – № 129 (10 июня).
6. Орлянський В. С. Центральна комісія національних меншин при ВУЦВК і українське єврейство (1920-і рр.) / В. С. Орлянський // Гуманітарний журнал. – К., 2000. – № 3–4. – С. 48–54.
7. Павленко Л. Євреї Одещини: досвід реалізації державної політики «коренізації» у 20-х рр. ХХ ст. (За матеріалами Державного архіву Одеської області) / Л. Павленко // Євреї Лівобережної України. Історія і культура: Матеріали ХІ Міжнародного наукового семінару / Ред. колегія: С.Г. Бельман, С. Л. Лаєвський, І. І. Ліпкина, В. Г. Мудрицька, О. В. Чеван. – Чернігів: Десна Поліграф, 2016. – 240 с.

8. Положення про відділи національних меншин НКВС. Постанова ВУЦВК // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 17 листопада.
9. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / Олександр Рубльов, Лариса Якубова. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 405 с.
10. Сучкова О. Ю. Політика радянської влади щодо національних меншостей України в міжвоєнний період [Електронний ресурс] / О. Ю. Сучкова. – Режим доступу: <http://www.info-laibrary-com.ua/books-text-10462.html>.